

Чому українські міліцейства нічого не знають про події на ТОТ та як це загрожувє європейському щити демократії

ДЕКАБРЬ | 1871, 2024-06-02 08:30

Росія чинить вплив на систему державного управління України не з 2022 року і навіть не з 2014-го. Цей вплив — через агентів у виконавчих структурах, фінансові зв'язки, медіані маніпуляції — є давнім і системним.

Плановим шляхом втручання й окупація частини території завоювали проблему. Центр прав людини ZMINA у своїй аналітичній записці *“Як люстрація може стати одним з інструментів відновлення незалежної російської збройної армії України”* зазначає, що на сьогодні більшою відомістю держави на факти співпраці з окупаційними органами владі та РФ є кримінальна відповідальність до такої інструменту підтвердити дані опитування від соціологічної групи “Рейтинг”. Дослідження показало, що майже 70% українців свідомо свідаться до люстрації як механізму відновлення довіри до влади після війни.

Розмова про люстрацію в Україні стосується двох різних категорій людей. Перша — протиправні: державні чиновники, правоохоронці, силові структури, органи правоохоронці. Друга — протиправні: кандидати на посади в державі з РФ у межах співпраці, проте вони не вступили в державу, тому часто приймають до свідання тільки в документації громадян з українських територій, які тимчасово перебувають під окупацією РФ — це громадяни, які мають зв'язок з тими територіями (наприклад, родичів на ТОТ).

Друга — виборчі: президент, народні депутати, депутати місцевих рад, місія органи. Тут ситуація складніша, адже Конституція дозволяє люстрацію лише для позбавлення повноважень виборчого права. Артефакти люстрації для цих двох категорій не може бути однаковою.

Але яку б архітектуру не обрала держава, вся система впирається в одне фундаментальне питання: де брати інформацію для перевірок?

ZMINA спробувала розібратися, чи існує база даних про співпрацю з ворогом, зокрема на ТОТ України, яку держава має використати для люстрації переліку кандидатів. Ця база базу формується, що до неї має доступ і на яких підставах люстрація.

Читайте також: **42% керівництва ДФС — це посадовці часів Януковича**

Попередній досвід та альтернатива “м'якої люстрації”

Якщо держава не матиме механізм перевірки кандидатів, виборці просто не знатимуть, за кого голосувати. Якщо такої механізм буде впроваджено з порушенням стандартів прав людини, він не сприятиме наслідку суверенізації держави й не розв'яже мети.

Україна вже зіткнулася із зручностями, зокрема через процедуру люстраційних перевірок кандидатів на призначення посади: закон про очікування владі 2014 року органами виконавчої влади комісії, а в рішеннях в справі “Поплах та інші проти України” ЄСПЛ встановив порушення конвенції з такою інструменту перевірки кандидатів до національного виборчого комітету без вичерпального розслідування.

Проте загалом стосовно люстрації кандидатів на посади державних службовців та політичних посадах в державі органи в Україні наразі відсутні процедури, окрім існуючих правоохорончих. Рішенням не держава надає процедуру, а розглядається переліком кандидатів.

Читайте також: **Посли країн G7 розкритикували законопроект Зеленського щодо люстрації**

Як перевіряти інформацію

Головним викликом для реалізації цієї “м'якої люстрації” є верифікація інформації, яку кандидати надають у своїх заявах. Вона має широко охоплювати наслідки дій особи в сферах з високим впливом РФ на українській території та суверенітеті України.

Водночас значна частина потенційних релевантних для перевірок даних пов'язана саме з подіями на ТОТ — роботою в окупаційній адміністрації, участю в поєдиноків, співпрацю з окупаційною владою чи російськими структурами.

У грудні 2023 та в березні 2024 року ZMINA зверталась до ключових державних відомств з офіційними запитаннями щодо з'ясування статусу фізичної та інформаційної інформації про події на окупованих територіях. Запити мислять питання про те, які дані відомства збирають, як безпечно зберігають і як ця інформація може бути використана.

Відповіді надійшли раніше, проте в сукупності вони розкривають певну систему проблеми: держава накопичила значний масив інформації про окуповані території, але він розподілений між десятками органів, замкнений професійними обмеженнями й фактично недоступний для централізованого перегляду.

Читайте також: **Конституційний суд розглядає ЗАКОНІСТЬ ЛЮСТРАЦІЇ напередодні кадрових питань у Раді**

Державна архівна служба і судова адміністрація

Державна архівна служба повідомила, що безпосередньо не збирає архівних документів — лише підтримує роботу підпорядкованих установ. Планованість щодо збору інформації про події на ТОТ в Україні наразі немає.

Проте в жовтні 2025 року Кабінет Міністрів створив Міжвідомчу робочу групу з питань координації заходів із збереження документальних свідчень про агресію. Її мета — налагодити міжвідомчу взаємодію в зборі, систематизації та збереженні такої інформації для потреб правди, репараций та міжнародного обліку збитків.

Це перший реальний крок до інституційної координації, але поки що не дозволяє інфраструктуру для люстраційних перевірок.

Міністерства

Згідно з Законом “Про забезпечення права і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України”, Кабінет має здійснювати постійний моніторинг стану дотримання прав і свобод людини та громадянина на ТОТ України.

За результатами такого моніторингу уряд повинен оприлюднювати відповідну інформацію, передавати її міжнародним організаціям у сфері захисту прав людини, а також використовувати для формування правової політики України щодо російської агресії та міжнародних претензій до РФ. На практиці ж, далеко не всі міністерства контролюють, чи відбуваються на ТОТ.

Міністерство розвитку громад та територій збирає і систематизує інформацію про факти порушення прав громадян — зокрема, осіб, позбавлених волі окупаційними структурами — у співпраці з ГУР Мінборони. Ця інформація використовується для реалізації санкційного законодавства та формування державної політики щодо деокупації, але має статус службової — і доступ до неї для зовнішніх органів обмежений.

Міністерство внутрішніх справ України з 2014 року цілеспрямовано збирає докази для міжнародних справ проти Росії: деталі хронології збройної агресії, масиви фото- та відеоматеріалів, писемні повідомлення в соціальних мережах і інтерв'ю.

Це саме той тип інформації, що теоретично має стати основою для люстраційних перевірок. Але ЄСПЛ застосував до цих матеріалів принцип суворої конфідентності. Міністерство зв'язаний міжнародно-правовими зобов'язаннями і юридично не може передавати ці дані жодному зовнішньому органу.

Міністерство закордонних справ зазначило, що використовує дані про порушення прав людини на ТОТ у форматі дво- і багатостороннього співробітництва та для притягнення РФ до міжнародно-правової відповідальності. Фактично МЗС є ретранслятором інформації, отриманої від інших органів, а не самостійним збирачем.

Міністерство охорони здоров'я зазначило, що за інформацією регіональних центрів контролю та профілактики захворювань, створених на початку 2024 року, його вплив щодо порушень прав на окупованій території в ТОТ не надходило.

Міністерство соціальної політики повідомило, що його положення не передбачає жодних повноважень щодо здійснення заходів безпосереднього збору і накопичення інформації про події на ТОТ із 2014 року.

Читайте також: **Як назаважди позбутися держзрадників та проросійських партій в Україні**

Правоохоронні органи та спецслужби

Найбільший масив інформації про конкретні осіб і їм дії на окупованих територіях зосереджений саме в правоохоронних органах. Але саме тут діють найжорсткіші правові обмеження на доступ до цих даних.

Служба безпеки України повідомила, що з початку повномасштабного вторгнення веде досудові розслідування в більш ніж 120 тисячах кримінальних проваджень. За статистикою ЄВР кримінального кодексу — про воєнні злочини. У межах цих справ зафіксовано мародерство, торгівлю, сексуальне насильство, незаконне поєдиноків владі, депортації дітей, примус до служби в збройних силах РФ, вбивства цивільних.

Масштаб задокументованих фактів значний, але правовий режим унеможливив їхнє використання поза кримінальним процесом. Кожен провадження стосується конкретних фактів і осіб, доступ до цієї інформації обмежений тасимчасово судівства, а розголошення можливе лише з письмового дозволу слідчого або прокурора.

Офіс генерального прокурора для документування злочинів систематично проводить огляд відкритих інтернет-джерел (профіль в соціальних мережах, блоги, сайти окупаційних органів влади). Текстові повідомлення, фото, аудіо- та відеозаписи про діяльність незаконних структур і предметів до кримінальному слідству надають статус електронного документа і кримінальною до матеріалів справ.

Тобто прокуратура не лише пасивно отримує свідчення, а й активно збирає цифрові докази. Але весь цей масив так само прив'язаний до конкретних кримінальних проваджень.

Прокуратура АР Крим підтвердила аналітичні підходи моніторингу інформації ведеться для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а збереження і доступ до цих даних повністю регламентується кримінальним процесуальним законодавством.

Національна поліція та МВС повідомили, що з 2014 року без фінансової присутності на окупованих територіях збирають, фіксують, опрацьовують і аналізують інформацію про події на ТОТ. Це дані (зведення, копії) матеріалів і справ, фото- та відеоматеріалів зафіксовано лише в межах конкретних кримінальних проваджень.

Окремо зауваження відомств щодо того, факти і осіб з окупованих територій поліція не передає. В умовах воєнного стану копії матеріалів справ в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі в списковому або прокурора, але поза процесуальними рамками і дані також недоступні.

Служба зовнішньої розвідки підтвердила, що володіє неопублікованою інформацією про процеси та осіб, безпосередньо пов'язаних з російськими окупаційними структурами.

Але юридичний статус розповсюджених даних унеможливило їхнє використання в будь-яких цивільних процесах, зокрема у кримінальному процесі.

Тобто загальний висновок такий: навіть якщо в базах правоохоронних органів є конкретні докази того, що певний кандидат очолював окупаційну адміністрацію або фінансував збройну формування агресора, — передачі цієї інформації люстраційному органу без відповідного законодавчого механізму вони не можуть.

Читайте також: **Співпраця освітан з російськими окупантами: чи може люстрація стати альтернативою кримінальному переслідуванню?**

Інші державні органи

Офіс Уповноваженого Верховної Ради з прав людини фіксує конкретні факти порушень прав людини на підставі індивідуальних звернень. У березні 2025 року Омбудсман представив спеціальну доповідь про використання окупцій, для якої проаналізував 2000 глибинних інтерв'ю з людьми, що вилучили з ТОТ України. Документ містить не лише історичні депортації, а й детальний контекст: хто очолював окупаційні структури, як функціонували колабораційні адміністрації, хто в них ролі брав у них участі.

Зібрані матеріали передано до ОЦП, СБУ та МВС і створює підставу для відкриття кримінальних проваджень. За умов відсутності правового механізму ці бази не можуть стати одним із джерел для верифікації люстраційних декларацій.

Представити відповіді в Автономній Республіці Крим надішло найбільш структуровану інформацію серед усіх спитаних органів. Відомстві веде безперервний моніторинг ситуації на території щодо діяльності мародерів, зокрема, фіксує особи місцевих проросійських провідників і представників окупаційних структур, перебіг незаконних воєнних процесів і поєдиноків, факти участі криміналу у бойових діях проти України, незаконна господарська діяльність, переслідування проти російських громадян на окупованих територіях.

Накопичена аналітика передається Офісу президента, РНЕО та дипломатичним місцям. Але передавання персональних даних третім сторонам — включно з потенційними люстраційними органами — обмежене законодавством про захист персональних даних і потребує окремого правового механізму.

Український інститут національної пам'яті повідомив, що не наділяють повноваженнями вести оперативний моніторинг ситуації на ТОТ. Компетентність УІНП — це робота з ретроспективними історичними фактами.

Водночас УІНП координує проект “Віртуальний музей російської агресії”, де накопичуються публічні свідчення і матеріали про події в умовах окупації. Але ці матеріали є відкритими інструментами історичної фіксації, а не закритою базою для правових перевірок.

Центр політичної дезінформації при РНЕО моніторить інформаційний простір і методи російської пропаганди, проте не веде обліку конкретних осіб і їх фінансує блоги сайти, на окупованих територіях.

Обласні адміністрації

ZMINA звернулася із запитаннями до ОВА, території яких були під окупацією і наразі деокуповані або які й досі перебувають під окупацією.

Херсонська ОВА виявилася єдиною з опитаних адміністрацій, яка веде систему аналітичної роботи щодо окупованих частин своєї області: збирає дані про стан прав людини, гуманітарну, соціально-економічну та безпекову ситуацію.

Далі передаються Секретаріату Омбудсмана, правоохоронцям та іншим координаційним структурам. Водночас передавання персональних даних або службової інформації, що може зашкодити національній безпеці, неупереджено відокремлено законодавством.

Луганська ОВА зазначила, що не має повноважень збирати дані про осіб, пов'язаних з окупаційною владою. Публікація інформації на офіційному сайті й після цього не зберігається на носіїх відомств і нікому не передається. Тобто інформації сайті немає — є лише публічний контент.

Дніпропетровська, Дніпрова, Закарпатська, Харківська і Миколаївська ОВА повідомили, що не здійснюють моніторингу стану окупованих територій та не збирають чи роблять аналіз інформації законодавством. Відповіді від Сумської ОВА на момент публікації не надійшли.

Партнерів адвокатського об'єднання Azovex Дар'я Смирнова в коментарі виданню ZMINA зауважила, що створила повноцінну централізовану систему бази для перевірки кандидатів “з нуля” об'єктивно складана і наразі не існує. Проте це може бути й необхідною, адже модель “м'якої люстрації” побудована саме на тому, щоб зберегти первинного розкриття інформації кандидатами, а не самостійно державою.

“Реальний шлях — укладення законодавчого механізму, який дозволить уповноваженому органу отримувати оперативний доступ до інформації від органів СБУ, Служби Свідомості, Представництва президента в АРК та інших установ, що вже накопичили відповідну інформацію без такого правового містка між наявними масивами даних і люстраційним органом системи перевірок не працює” — розповіла експертка.

Читайте також: **«Недолюстрування»: Як заплитати при владі попри прямую заборону закону (розслідування)**

Яким може бути люстраційний орган

Згідно з офіційними відповідями, правоохоронні органи та спецслужби системно накопичували найбільш масив інформації про взаємодію з РФ, на ТОТ зокрема. Однак це не означає, що люстраційні перевірки мають здійснювати самі правоохоронні органи, наприклад СБУ чи прокуратура.

У такому разі люстрація різьму перевіряти самі провадження кримінального переслідування або інструмент силового впливу, а не механізм переднього правосуддя і відношення суспільної розвідки.

Саме тому перевірку має здійснювати незалежний адміністративний орган, тоді як правоохоронні органи можуть залякати лише органи із джерел інформації для таких перевірок.

Також виборча комісія не може бути органом люстраційної перевірки — вона не має для цього всі повноваження, які інфраструктуру, але тільки в разі відкриття в українській національній реєстрації або засудження кандидата на посаду.

Аналітична база ZMINA пропонує кілька варіантів органу для люстраційних перевірок: незалежне комісія може діяти при РНЕО, при Українському інституті національної пам'яті або при МЗС.

Проте доцільність і такий, що впровадити суспільному запиті, виділяється варіант, за якого діяльність комісії забезпечує нестатейний центральний орган виконавчої влади з спеціальним статусом. Це доцільно, тому що люстраційна інституція незалежність органу, прозорість його роботи та належний парламентський контроль.

У будь-якому з варіантів до складу комісії мають входити представники органів влади, правоохоронних і безпекових структур, громадських організацій та незалежні експерти, зокрема миття.

Важливою умовою є громадський компонент: зацікавлені особи та організації повинні мати право подавати до люстраційного органу заяви про конкретні особи — і ці заяви мають розглядатися в обов'язковому порядку, якщо відсутні докази.

За словами Дар'ї Смирнорської, будь-який механізм перевірки “зав'язки” з ТОТ чи РФ теоретично може бути використаний для зведення політичних рахунків чи заохочення конурентів у бізнес. Тому важливо побудувати процедуру, яка захищає кожного, хто заохочує люстраційну перевірку, а не створює тло для свавілля та стигматизації.

“Найкращий захисник політизації та зловживань — це держава із інституцій, що проводилим перевірки. Це прозорість, яка чіткість критеріїв, що підлягають декларуванню і процедурі проведення перевірок з урахуванням міжнародних стандартів прав людини. Публічність та прозорість цих процесів. Українське слово і спосіб для ретрансляції публічної люстрації після 2014 року” — зазначає експертка.

Читайте також: **Повнення «старих» кадрів та проблема непрозорих статків: кейс експрокурора Дмитра Петрова**

Люстрація і євроінтеграція

Питання люстрації висвітлює далеко за межі внутрішньої політики. Воно безпосередньо пов'язане з євроінтеграційним курсом України.

Але після вступу України до Євро Союзу нашої громади оптимізм доступу до посад з євроінтеграції — для ЄС питання про те, чи не існують в члени із об'єктом скотрометравання зв'язки з Росією, буде актуальним. Тому у своїй аналітичній записці *“Як люстрація може стати одним з інструментів відновлення незалежної російської збройної армії України”* зазначає Мінюст: урахування люстраційних заходів в процесі вживання в ЄС.

Водночас ЄС сам активно формує інструменти захисту від подібних загроз. У листопаді 2025 року Єврокомісія опублікувала стратегічний документ “Європейський щит демократії” (European Democracy Shield) — пакет заходів у трьох напрямках: захист інформаційного простору і медіа та виборів, стійкість суспільства.

Міжнародні документи відносять до гібридних загроз, маніпуляцій та іншого втручання в демократичний процес, зокрема з боку Росії. Згідно з документом, опублікованим у листопаді 2025 року, країна-кандидат, включно з Україною, повинна створити механізми “щита” моніторингу дезінформації, мерені фактчекерів і співпраці з партнерами виборів.

Іншими словами, якість і прозорість люстраційних перевірок в Україні, а також наявність надійних механізмів захисту від загроз та зв'язки з Росією — це також частина ролі, що ЄС очікує від країна-кандидата, яка повинна стати членом Європейського Союзу.

Люстрація в ЄС не має ставити питання, чи є люстрація демократичним інструментом, чи ні. Люстрація в ЄС не має ставити питання, чи є люстрація демократичним інструментом, чи ні. Люстрація в ЄС не має ставити питання, чи є люстрація демократичним інструментом, чи ні.

Дарина Довгогіта, опубліковано у виданні ZMINA

Читайте також:

- Чи тепер загрожувє колабораціоністам, які співпрацювали з росією?
- Як Україна буде перевіряти правосуддя під час війни: драма як інструмент
- Міністр юстиції Денис Малюська доводить у КС, що комуністів не треба люструвати
- Демонізація окупованого Криму: про процедуру відновлення громадян Росії та перевірки органів України після звільнення
- Люстрацію треба починати з «денегебіації»
- Проросійську заборону патріоту ОПСЗ у РФ оберігав влада
- Як назаважди позбутися небажаних політиків та злочинців
- Шість причин стійкості корупції в Україні, яку не зрушила навіть люстрація

6 Шлях 1

Читайте «Аргумент» в Facebook і Twitter

Если вы заметили ошибку, выделите ее мышью и нажмите Ctrl+Enter.

Коментарі

ВІДЕО

Сило стерила за нас: як війна руйнує життя на Закарпатті нашім

Рівнаду СБУ провела заміну спецоперації «Павутина»

Українці — на індустрію! З чому несеся про мігрантів і чим є проба на ринку праці

